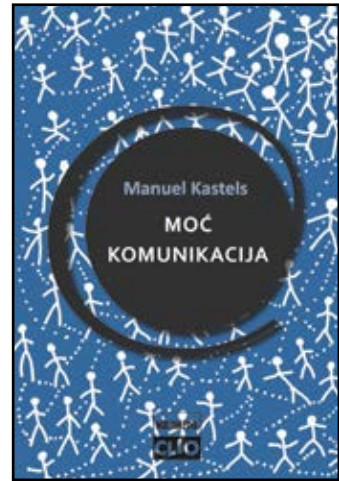

Moć u umreženom društvu i suprotstavljanje toj moći

Manuel Kastels, *Moć komunikacija*¹, preveli s engleskog Tijana R. Spasić i Đorđe Trajković, Clio i RTS, Biblioteka Multimedia, Beograd, 2014.

Biljana Vitković²

Ministarstvo finansija Republike Srbije, Beograd

Manuel Kastels, jedan od najinovativnijih, najorginalnijih, neprocenljivo značajnih i najcitiranijih savremenih stručnjaka sociologije u svetu, u opsežnoj studiji *Moć komunikacija* (na skoro sedam stotina stranica teksta), autentično, s vidljive intelektualne distance i sa retkom potpunosti tumači, te približava čitaocima osnove i specifičnosti kompleksnog fenomena moći u savremenom sistemu informacija i komunikacije – mnogo više nego što su to uspevala da postignu do sada objavljivana dela u skromnom nizu srodnih pokušaja. Ovakva snažna, moderna, jedinstvena, jezgrovita, odmerena, izvanredno poučna i metodološki precizna sinteza teorijskog i empirijskog znanja autora – o sve više aktuelizovanom pitanju preinačavanja odnosa moći u novim, izmenjenim medijskim okolnostima (eksplozivni razvoj tehnologije komunikacija) – briljantno je dostignuće u svetskoj naučnoj literaturi koje će nesumnjivo podstaći podizanje društvene svesti i inače živu javnu raspravu o ovim pitanjima u nas, te doprineti razvoju našeg medijskog sistema u tranziciji i procesu pridruživanja Srbije Evropskoj uniji.

¹ Naslov originala: Manuel Castells, *Communication Power*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2009, 571 p., ISBN 978-0-19-956-701-1.

² Kontakt sa autorkom: bvitkovic@gmail.com.

Centralna tema ovog impozantnog i po mnogo čemu „veberovskog“ dela jeste fenomen moći, koga Kastels živopisno i detaljno predstavlja: „Moć je mnogo više od komunikacije, i komunikacija je mnogo više od moći“, navodi autor, „ali moć se zasniva na kontroli komunikacije, isto kao što se njoj suprotstavljena moć zasniva na ukidanju te kontrole. A masovna komunikacija, komunikacija koja ima potencijal da dopre do svih delova jednog društva, formira se pod uticajem odnosa moći, ona izvire iz medija i političkih stremljenja određene države. Moć komunikacije nalazi se u samom središtu strukture i dinamike društva“ (str. 23).

Predmet knjige ocrtan je navedenim citatom: reč je o odnosima informacije i izvora, te nosilaca moći u društvu u kojem danas živimo (kome mediji služe i ko ih kontroliše) i posledicama ovakvih odnosa na obim promena u različitim delovima društvenog života koje će nastupiti. Otkriće ovih relacija – nije novo, ali ozbiljno izučavanje, multidisciplinarni pristup, koncizna integracija saznanja i sistematska edukacija na našim prostorima – jesu.

Cilj studije je izgradnja novog prilaza poimanju funkcije moći u globalnom društvu u kojem su odnosi članova (međupovezanost) organizovani u komunikaciono-medijskim mrežama. Shodno ovako postavljenom zadatku, glavna pažnja dela usmerena je na kompleksnu analizu raznovrsnih procesa komunikacije³ kroz koje se društvene mreže uspostavljaju i funkcionišu.

Glavnu poentu dela – da moć počiva prevashodno u mrežama, a ne na pojedinačnim osobama ili raznim elitnim klasama (kapitalističkoj, vojnoj i drugim) – autor argumentuje bogatom građom ilustrovanom obiljem pažljivo odabranih praktičnih primera iz savremenog doba, ali i iz daljeg društveno-istorijskog konteksta. Kako se, prema ključnom polazištu studije – ključ fundamentalne forme moći nalazi u sposobnosti da se (slanjem poruka)⁴ oblikuje najaktivniji i najuticajniji element svakog društvenog sistema – ljudski um, onda, „komunikacione mreže postaju ključne u procesu stvaranja moći dok sposobnost preusmeravanja tokova između mreža postaje osnovni izvor moći“ (str. 493). Najpre su taj posao obavljale države, u modernom društvu takvu ulogu imaju i moćne

³ S posebnim akcentom na informativnom, zgusnutom određenju strukture i dinamike komunikacije u okviru složene interakcije različitih sfera društvene prakse u savremenom istorijskom kontekstu u kojem se nalazimo.

⁴ Kastelsov skladan i konstruktivan analitički prikaz funkcionisanja moći je važan momenat za čitaoca. Strogost argumentacije i izvođenja elemenata neophodnih za razumevanje – kako moć putem odaslatih poruka utiče na oblikovanje ljudske sposobnosti mišljenja, poimanja, razumevanja i umeća, te načina na koji ljudski um obrađuje te poruke i kako se ova obrada prenosi u sferu politike – iziskuju pojačan čitalački napor.

medijske korporacije, te njihovi vlasnici, a u budućnosti, zahvaljujući sve većem usavršavanju novih informaciono-komunikacionih tehnologija (NIKT), možda i svako od nas – aktiviranjem kontramoci. „Ako se moć ispoljava programiranjem i preusmeravanjem mreža“, navodi Kastels, „kontramoc se, svesna nastojanja da se promene odnosi moći, sastoji u reprogramiranju mreža na osnovu alternativnih interesa i vrednosti odnosno u ometanju glavnih preusmerivača, uz istovremeno preusmeravanje mreža otpora i društvenih promena“ (str. 494).

Naučna i društvena vrednost dela ogleda se, između ostalog, i u celovito izloženom prikazu kako se pomoću procesa komunikacije konstruišu odnosi moći u ljudskom umu.

Posebnu pažnju Kastels posvećuje konceptu „masovne samokomunikacije“ (engl. *mass self-communication*), čiji značaj raste usled ubrzanog napretka tehnologije i konstantne transformacije medija ka konvergenciji i sve većoj autonomiji korisnika novih informaciono-komunikacionih tehnologija. Više nego ikada ranije, svi mogu biti proizvođači – kreatori medijskog sadržaja (engl. *media content*) to jest materijala koji masovni mediji proizvode, distribuiraju ili prikazuju, a ne samo potrošači. „Obični“ korisnici više ne konzumiraju sadržaj, već ga i sami kreiraju ili, parafrazirajući Tomasa L. Fridmana (Thomas L. Friedman), autora knjige „Svet je ravan“ – svi mogu trošiti (daunloudovati) i proizvoditi (aploudovati) odnosno globalizovati lokalno. Ovako revolucionarna masovna samokomunikacija, s jedne strane, „može da omogući neograničenu raznolikost i autonomnu proizvodnju većine informacija koje su u protoku, a koje konstruišu značenje u javnom umu“ (str. 101), smatra Kastels, dok s druge, „revolucija u komunikacionim tehnologijama i nove kulture autonomne komunikacije obrađuju i oblikuju (mada ne determinišu) organizacije i institucije koje su pod velikim uticajem poslovnih strategija sticanja profita i širenja tržišta (isto)“. Stanovište studije je da masovna samokomunikacija, te „kreativna publika“ – imaju presudnu ulogu u osnaživanju autonomne komunikacije subjekata naspram komunikacije kojom upravljaju medijski magnati ili države, s obzirom na to da korisnici igraju ulogu pošiljalaca (odašiljalaca) i primalaca poruka.

Kastels se osvrće i na pitanje uticaja cenzure na mogućnosti autonomne komunikacije korisnika novih tehnologija: Može li se proceniti kapacitet novih informaciono-komunikacionih tehnologija „za generisanje kontramoci“ (imajući u vidu – nadziranje, kojem su danas izloženi autonomni korisnici interneta,

te istorijska svedočanstva o manipulisanju tradicionalnim medijima i dr.)? Da li će mogućnosti interneta, socijalnih mreža, bloginga i – razmene verbalnih i vizuelnih poruka mobilnim telefonima⁵ omogućiti protok informacija po meri slobodnih korisnika (emancipatorna mogućnost) ili će kontrola i nadgledanje ograničiti ljudsko pravo na slobodno primanje i odašiljanje informacija (manipulativna mogućnost)? Hoćemo li biti sputani da kao privatna lica učestvujemo u izradi personalizovanih medijskih sadržaja?

Odgovor na ova pitanja, najznačajniji je zaključak dubinske analize prezentovane u studiji, te valja dati reč autoru koji poseduje enciklopedijsko znanje, veliko naučno iskustvo i nadasve kritičan duh: „Autonomno stvaranje značenja moguće je jedino očuvanjem zajedničkih svojstava komunikacionih mreža koja omogućuje internet, slobodna kreacija ljubitelja slobode. To neće biti lako – jer nosioci vlasti u umreženom društvu moraju ograničavati slobodno komuniciranje u okviru komercijalizovanih i nadziranih mreža kako bi javni um zatomili programiranjem veza između komunikacija i moći“ (str. 494–495). Kastels se opredeljuje za optimistički pristup budućnosti (u kojem se jasno uočava čemu čitanje ove važne knjige može da pomogne): „Javni um se, međutim, stvara umrežavanjem pojedinačnih umova, kao što je vaš. Stoga, ako razmišljate drugačije i komunikacione mreže će drugačije funkcionisati, pod uslovom da se ne samo vi, već i ja i mnoštvo drugih, opredelimo da sami gradimo mreže svog života“ (str. 495). Uz to, autor napominje da u novom, umreženom svetu informacija kritičnost i samosvesnost svakog pojedinca – mora biti budna: „Od toga šta ljudi misle o institucijama kojima podležu i kakav odnos imaju prema svojoj ekonomiji i društvu, zavisi ko i kako može da ispoljava moć“ (str. 479).

Navedene premise ukazuju da smo svedoci stvaranja istorije: na koji način će ubrzani upliv novih informaciono-komunikacionih tehnologija u svakodnevicu određivati ključne dimenzije naših života pokazaće – budućnost.

Funkcionisanje moći u umreženom društvu odnosno mogućnost da se prenesu poruke koje uvode nove vrednosti u umove ljudi i pritom inhibiraju ili podstiču društveni aktivizam, verovatno će zavisiti od stepena u kojem će ljudi koristiti potpuno nove oblike komuniciranja, i, možda, presudno – od medijske pismenosti, te kvalitativnih pomaka u promišljanju medija.

⁵ Svojom sveprisutnošću, mobilni telefon polako preuzima nekadašnje uloge različitih medija i sve više – kompjutera; u budućnosti ćemo, verovatno, razgovarati, razmenjivati poruke, slušati muziku, gledati filmove, informisati se i zadovoljavati ostale komunikativne potrebe preko samo jednog medija funkcionalnog dizajna – mobilnog telefona.

Najvažniji proces u jednom društvu – moć, Kastels sveobuhvatno, pristupačno i direktno sagledava u pet pregledno podeljenih celina, čiji intrigantni naslovni blokovi upućuju na bazične teme studije⁶ a međunaslovi unutar poglavlja na glavne istraživačke rezultate sumirane tokom godina sazrevanja ideje o knjizi. Strukturu studije, osim navedenih celina, koje zajedno i odvojeno deluju kao nepresušno vrelo tema za javnu debatu, čine: Reč zahvalnosti; Spiskovi slika i grafikona, te tabelarnih pregleda podataka koji pružaju potpuniji uvid u ključne teze iznete u knjizi; Uvod – autor započinje autobiografskom crticom iz studentskih dana to jest iskustvom presudnim za njegovo shvatanje moći, kojim je kasnije u svom naučno-istraživačkom radu udario temelje novoj, komunikacionoj teoriji moći; Zaključak, pod naslovom „Ka komunikacionoj teoriji moći“ – sadrži osvrt na svestrane i veoma argumentovane analize predstavljene u knjizi kao pokušaj stvaranja empirijske osnove za brojne izložene hipoteze autora o prirodi moći u umreženom društvu; Dodatak – Objašnjenje prevoda ključnih pojmova sa tematskim tabelarnim pregledima podataka, ilustruje najmoćnije učesnike u komunikaciji, te procese stvaranja moći, finansiranja informacione politike i ispoljavanja moći (tzv. manipulisanje informacijama – kao najefektniji, najpraktičniji i najstariji način vladanja ljudima); opsežna Bibliografija radova (na više od pedeset stotina stranica) na koje se autor oslanja, pripada različitim društvenim, kulturnim i političkim kontekstima; većina izvora bazirana je na naučnim iskustvima Sjedinjenih Američkih Država, budući da je u ovoj zemlji objavljeno najviše studija značajnih za temu ovog dela; knjiga je, iz ovog ugla, pravi rudnik sjajnih referenci za dalja istraživanja; nijansiran, razumljiv i pristupačan Prikaz dela koji nosi naziv „Moć je u mrežama“ Dalibora Petrovića, redaktora, olakšava razumevanje štiva prezentovanog u studiji; uz to, postoji i obiman Indeks imena i ključnih pojmova i podsetnici na najvažnije teme obrađene u knjizi.

Ubedljivo nenadmašno zasnovano naučno nastojanje autora da koncept moći iznova kritički preispita i suoči sa izazovima unapređenja i širenja novih tehnologija komunikacija u današnjem (post)modernom vremenu predstavlja svež doprinos naučnoj misli iz oblasti savremenog komuniciranja. Zadivljujuće bogate teorijske spoznaje, statistički značajni nalazi i primena opširnog i složenog, ali istovremeno i veoma preciznog pristupa čine studiju predmetom pažnje

⁶ Prvo poglavlje, „Moć u umreženom društvu“; drugo, „Komunikacija u digitalno doba“; treće, „Mreže uma i moći“; četvrto, „Programiranje komunikacionih mreža: Medijska politika, politika skandala i kriza demokratije“ i peto, „Reprogramiranje komunikacionih mreža: Društveni pokreti, politika bunta i novi javni prostor“.

akademske i stručne javnosti, te nezaobilaznom udžbeničkom literaturom u visokom obrazovanju jer bi mogla uvećati kritički potencijal studenata, te pružiti podstrek za razvoj analitičkih veština. Izvrsna tehnička forma dela, sažeto i pitko iskazivanje činjenica i njihovih odnosa, dobro aranžirana sadržina teksta, izbor citiranih autora, sa zapanjujućom jasnoćom objašnjeni postupci istraživanja i drugi elementi, omogućavaju i široj čitalačkoj publici lako čitanje. Kastelsova naučna studija je zanimljivo, inspirativno štivo, te odlično koncipiran putokaz za sve čitaoce koji su zainteresovani da jednoj velikoj, složenoj i intrigantnoj temi priđu na svojstven način, polazeći od pojmova i činjenica koje smatraju najbitnijim, te redosledom i putem koji sami odaberu.

Autorova sposobnost demasifikacije složenosti velikog broja raznovrsnih komunikacijskih aspekata moći u umreženom društvu, te naučno utemeljeno predviđanje nastupajućih društvenih promena i postavljanje platforme za buduća izučavanja, jesu presudni faktori koji delo *Moć komunikacija* čine nezaobilaznim rezimeom znanja za današnji svet u kojem je globalna finansijska kriza već otpočela, a razumevanje izmenjenog načina komuniciranja, te spoznaja novog svetskog informacionog i komunikacionog poretka – bacanjem novog naučnog svetla na stvarna zbivanja – imperativ.